

במיכל בתו שנדבקה במלכות בית דוד ולא היה לה ולד שידבק במלכות, וזה על ידי חטא שאירע לה שהיה למראית העין חטא של אומות העולם, דעל כן מגיע עונש זה, ועל ידי זה הניחה תפילין, שהם אות ההתקשרות של ישראל לאביהן שבשמים, ע"י קשר של תפילין, דעל כן וראו כל עמי הארץ וגו' – אלו תפילין שבראש (ברכות ו), שהם המבדילים בין ישראל לעמים ומראים התקשרות דישאל שאין ניתוק כלל ושאי אפשר להם להיות כעמים כלל באמת. ואף על פי שיש אות שבת ואות ברית המורים על הפנימיות והחיצוניות דישאל שאין דומה לעמים כלל, עיקר דיראו ממך הוא על ידי אות תפילין, שהוא המבדיל בין שורש דראשית גוים שהוא העקשות לעשות בודון לב נגד רצון הש"י, היפך זרע יעקב איש תם הנמשכים בתמימות כצאן אחר הרועה. ובאמת גם ישראל נקראים 'עם קשה עורף' שהוא היפך התמימות, אבל אצלם הקשיות רק בעורף, שהוא אחורי האדם ולא בפנים המורה פנימיות האדם...'.
(מתוך לקוטי מאמרים לר"צ הכהן, עמ' 180)

דף צז

'לאפוקי מחזקיה' – מחזקתו של רבי, שהיא שתי פעמים – לכך אמר שלישי, ולעולם צריך לבדוק מכל צבת וצבת. (ומש"כ רבנו חננאל 'לאפוקי מרבי חזקיה' היא טעות הדפוס. ואולי צ"ל 'לאפוקי רבי מחזקיה').

(ע"ב) זליענבינהו מיענב? אמר רב חסדא: זאת אומרת עניבה פסולה בתפילין. אביי אמר: רבי יהודה לטעמיה דאמר עניבה קשירה מעלייתא היא... – לכאורה משמע בגמרא, שאין הכרח מן הדין שקשר של תפילין צריך להיות של קשר של קיימא, ולכן הקשה המקשה שיענוב בשבת, שהגם שאין זה בר קיימא, יש כאן קשר תפילין כשר. וגם רב חסדא לא פסל אלא משום שעניבה אינה נחשבת קשר, אבל קשר שאינו של קיימא אפשר שכשר. וגם מאביי משמע שלדעת חכמים שעניבה אינה כקשירה, אפשר לענוב תפילין בשבת הגם שאין זה קשר של קיימא. [אלא שמצד המציאות, כיון שקשר של תפילין כרגיל מתקיים לזמן רב (כמו שהוכיח רבנו תם מכאן – עתוס'), לכך לא התירו לקשור באופן שעתיד להתירו מחר].

ואולם דעת הגאון בעל אבני-נזר (קפג-קפה) אינה כן, שאין כשר בתפילין אלא קשר של קיימא דוקא. [והוא ז"ל דייק מתירוץ רב חסדא, שלכך עניבה פסולה, לא משום שאין זה קשר אלא כיון שעומד להתיר פסול]. ולפי זה יש להחמיר בשואל תפילין מחברו להניחם, שאי אפשר לשנות הקשר למדת ראשו על מנת להחזירו למחר ולשנותו שוב, שנמצא שלא קשרם בקשר של קיימא.

ואולם כתבו פוסקים אחרונים ללמד זכות על מנהג העולם שלא להקפיד על קשר של קיימא. (ע' שו"ת שבט הלוי ח"ה ד; יגדיל תורה ט; שו"ת ברכת חיים ג, ב).

ויש שנימקו את ההתר באופן אחר: כל קשר של תפילין, אפילו הוא עשוי ליום אחד, נחשב קשר חשוב של קיימא, כיון שהמצוה מחשבת את הקשר, ומתוך שהוא 'קשר' לענין תפילין, כך נחשב 'קשר' לענין חיוב שבת. (ע' ישועות יעקב; דובב מישרים ח"ג עג, ועוד).

א. לדעה זו יש לדחות את ההוכחה הנ"ל מסוגיתנו; אמנם לפי הצד שעניבה היתה כשרה בתפילין (כדעת המקשה, וכן אפשר לאביי), אין צורך בקשר דוקא, וממילא אפשר לעשות בשבת אם אינו של קיימא, אך אם ננקוט שעניבה פסולה (כדעת כמה פוסקים – ע' שער הציון שא, קצו), הרי שצריך לתפילין 'קשר' דוקא, ומדחשיב 'קשר' לענין תפילין, חשיב גם לענין שבת.

ב. ב'ברכת חיים' שם הוכיח שגם קשר לזמן נחשב קשר של קיימא, משיטת רבינו אליהו המובא בתוס', שהיה קושר ומתיר בכל יום קשר התפלין. והקשה עליו רבנו תם ממה שאמרו בסוגיא שאסור לקשור בשבת, ומוכח שעשוי להתקיים. וצריך לתרץ כמו שכתבו המפרשים, שמכך שהוא חשוב קשר לענין תפלין, חייבים עליו משום קושר בשבת. ולכאורה יש מקום לדחות הראיה, כי דוקא לשיטת רבנו אליהו, שמפרש הכתוב 'קשרתם' כפשוטו, הרי שחדשה תורה בזה גופא שגם קשירה זו שהיא ליום אחד נחשבת 'קשר', אבל לדידן שאין קושרים בכל יום, מנין לנו לומר חידוש זה, אדרבה, יש לומר שאין זו קשירה חשובה לא לענין תפלין ולא לענין שבת. ויש מוכיחים מכך שלא אמרו בסוגיא שיקשרם בקשר שאינו של קיימא ויהא מותר ללבשם – משמע שהמצוה עושאתו של קיימא בכל אופן. (ע' במובא ב'טוב רואי' – שבת עמ' 153). ויש להעיר שמדברי רבנו תם שהקשה מכאן על שיטת רבנו אליהו, מוכח שאין אומרים סברה זו. ועל כרחק לומר שלא התירו חכמים לעשות זאת, שמה לא כולם יזכרו לעשות על מנת להתירו למחר, ויש כאן חשש גדול למלאכה דאורייתא.

'קשר של תפלין הלכה למשה מסיני הוא' – על מחלוקת הראשונים, האם דל"ת ויו"ד שבקשר תפלין הלכה למשה מסיני – ע' במצוין בשבת כח (חוברת קא) סב (חוברת קג).

'דבטלה חבית לגבי מים, כדתנן המוציא החי במטה...' – וחכמים שאוסרים סוברים שאין החבית בטלה למים. ואמנם לא מצאנו שחכמים חולקים לענין הוצאה מרשות לרשות, ומחייבים על הכלי. ויש לומר שרק כאן חולקים חכמים, מפני שהחבית יקרה יותר מהמים ואינה בטלה לגביהם. (עפ"י ראב"ד). הריטב"א דוחה סברה זו, כי לפי זה היה לנו לחלק בין סוגי הכלים והאכלים. ולכך פרש שאמנם מדין תורה בטל הכלי לגבי האוכל, שלא חייב הכתוב בהוצאת שבת אלא על דבר שעיקר הכוונה בהוצאתו, אבל לענין תחומים גזרו חכמים גם בכלים.

(משמע בריטב"א שאיסור תורה לא יהא בדבר, גם לדעת חכמים, וגם למ"ד תחומין דאורייתא [ואף בכלים – ע' רמב"ן לעיל יז; בהגר"א תד; חזו"א קיב, ט], ואף יותר מ"ב מיל שהוא מדאורייתא לכו"ע לכמה מהראשונים [אף בכלים – לדעת הרמב"ן, מובא בבאור הלכה תד]. ולכאורה זה אינו תואם עם מה שהביא הריטב"א להלן בשם הראב"ד, שטעמם של חכמים האוסרים בשיירה, משום שסוברים תחומין דאורייתא – ולפי האמור הלא מדאורייתא אין כאן איסור. אלא שהראב"ד אינו מפרש כהריטב"א, כנזכר. ועוד יש לומר הואיל ועיקר תחומין דאורייתא, לא הקלו חכמים בשיירה.

ויש מקום לסברה נוספת, לחלק בין הוצאה לתחומים, שיציאה חוץ לתחום אינה 'מלאכה' ואפשר שאין באיסור זה דין 'מחשבת' כמו במלאכה ולכך אין משמעות לעיקר וטפל. (וצ"ב). ועוד אפשר שגדר איסור זה אינו פעולת היציאה, כבאיסור מלאכה, אלא היות הדבר נמצא חוץ לתחומו, וכשדנים על התוצאה, אין שייך לומר שהחבית בטלה למים, שהרי מ"מ שניהם בחוץ, ויכול להפרידן זה מזה. ורק כשהנידון על שם המעשה שייך לומר שהפעולה נקראת על שם העיקר. [ואולי בזה גופא נחלקו חכמים ורבי יהודה, בגדר איסור 'תחומין']. ואפשר שזו כוונת החזו"א (קיב, ג). וע"ע קהלות יעקב עירובין טז, ב. ועוד באריכות בגדר דין תחומין, ע' ב'דברי יחזקאל' (ז), ובמובא בשבת סט. וע"ע שו"ת דובב מישרים ח"א טז).

דף צח

'איבעית אימא, לעולם באסקופה שאינה ארוכה וסתם כתבי הקדש עיוני מעיין בהו ומנח להו. וליחוש דילמא מעיין בהו ברשות הרבים ועייל להו בהדיה (כצ"ל) לרשות היחיד? הא מני בן עזאי היא דאמר מהלך כעומד דמי' – לפרש"י הרי זה תירוץ חדש ועתה חוזרים מן התירוץ הקודם. וקצת קשה מדוע לא אמר 'אלא הא מני בן עזאי...!'